

УДК 37.018.26

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/31.214140>**Анжеліка КУРЧАТОВА,***orcid.org/0000-0002-5498-9323*

доктор філософії в галузі освіти,

старший викладач кафедри дошкільної освіти

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

(Миколаїв, Україна) *kurchat67@gmail.com*

ВЗАЄМОДІЯ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПОВЕДІНКОВОГО КОМПОНЕНТА

Стаття присвячена проблемі взаємодії як необхідної умови формування в молодших школярів поведінкового компонента.

У роботі висвітлено особливості встановлення взаємодії вчителя з батьками учнів для забезпечення подальшої співпраці в розвитку та вихованні молодших школярів. Взаємодія сім'ї і школи є актуальною складною проблемою, що характеризується наявністю цілого різноманіття підходів до її розв'язання. Виникнувши на початку ХХ ст., вона і нині не втрачає своєї актуальності, наповнюється новим змістом, на який істотно впливають процеси, що відбуваються як у суспільстві, системі освіти, так і в кожній окремій сім'ї.

Запорукою успішної навчальної та виховної роботи в загальноосвітньому закладі є не що інше, як співпраця вчителя з батьками, адже родина впливала і продовжує чинити значний вплив на процес розвитку особистості дитини, отже, зробити батьків активними учасниками освітнього процесу – це важливе й відповідальне завдання вчителя та закладу освіти загалом.

Заціентовано увагу на проблемах у навчанні та вихованні молодших школярів, над розв'язанням яких учитель та батьки мають працювати спільно.

Спільна робота вчителя з батьками – це шлях до успіху у формуванні справді гідної особистості. Недостатня вивченість проблеми на сучасному етапі розвитку зумовила вибір теми, яка стосується взаємодії як необхідної умови формування в молодших школярів поведінкового компонента.

У статті наголошено на безцінних можливостях для формування особистості дитини, виховання почуттів і емоційної культури, культури поведінки, культури спілкування. Також не менш важливим є те, що в роботі розглядатимуться сучасна сім'я, її проблеми. Згадано про духовні цінності й етичний клімат, про методи сімейного виховання і ті, незначні на перший погляд деталі повсякденного спілкування, у яких зароджується взаєморозуміння, іде важкий і радісний процес виховання дитини.

З огляду на широке коло означених проблем можна зробити висновок, що такий складний, інтегрований, комплексний багаторівневий феномен, як сім'я і виховання дітей у школі, є актуальним завданням дослідження.

Ключові слова: взаємодія, поведінковий компонент, молодші школярі, вчителі, батьки.

Angelika KURCHATOVA,*orcid.org/0000-0002-5498-9323*

Doctor of Philosophy in Education,

Senior Lecturer at the Department of Preschool Education

V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University

(Mykolaiv, Ukraine) *kurchat67@gmail.com*

INTERACTION AS A NECESSARY CONDITION FOR THE FORMATION OF A BEHAVIORAL COMPONENT IN JUNIOR SCHOOLCHILDREN

The article devoted the problem of interaction as a necessary thing in young students' behavioral component.

We have worked with the highest setting opportunities that are learned from parents who learn through collaboration and develop young students. Interacting family and school is an urgent complex problem that uses a whole variety that is expanding. Starting from the beginning of the twentieth century, it does not lose its relevance today, filling with new content, which is important to be clean, what is done in society, learning, and in each individual family.

The key to successful educational work in a secondary school is nothing but the teacher's cooperation with parents, because the family has influenced and continues to have a significant impact on the development of the child's personality, and therefore make parents active participants in the educational process. educational institution in general.

Emphasis is placed on the problems in the education and upbringing of primary school children, which teachers and parents must work together to solve.

The joint work of a teacher with parents is a way to success in the formation of a truly worthy personality. Insufficient study of the problem at the present stage of development has led to the choice of topic, which relates to interaction as a necessary condition for the formation of a behavioral component in younger students.

The article emphasizes the invaluable opportunities for the formation of the child's personality, education of feelings and emotional culture, culture of behavior, culture of communication. It is also equally important that the work will consider the modern family, its problems. Mention is made of spiritual values and the ethical climate, of the methods of family upbringing, and of those, at first glance, insignificant details of everyday communication in which mutual understanding arises, and the difficult and joyful process of raising a child takes place.

Given the wide range of these problems, it can be concluded that such a complex, integrated, complex multilevel phenomenon as the family and the upbringing of children in school is an urgent task of the study.

Key words: interaction, cognitive component, junior schoolchildren, teachers, parents.

Постановка проблеми. Духовне, моральне та соціальне відродження українського суспільства передбачає зростання ролі моралі в регуляції суспільних відносин та особистісних стосунків у всіх сферах життя. Це зумовлює необхідність підвищеної свідомості людей на основі засвоєння ними моральних цінностей та норм, потребує нових підходів до організації, психолого-педагогічного забезпечення морального виховання дітей. Саме тому проблеми, пов'язані з моральним становленням молодого покоління, зокрема молодшого школяра, набувають нині особливої значущості.

Сьогодні в умовах модернізації української освіти одним із напрямів оптимізації освітньо-виховного процесу в освітніх закладах є його спрямування на демократизацію взаємин педагога та дитини, що відображається в нових підходах до навчання: створенні сприятливої атмосфери співробітництва, зниженні монологічного викладу матеріалу та дублювання інформації, яка може бути отримана з доступних джерел, і переходу до діалогізованого спілкування з дитиною під час освітньо-виховного процесу, інтенсифікації впровадження в освітній процес активних методів навчання і виховання, які дають можливості для розкриття творчої особистості, розвитку ініціативи, активізації пізнавально-навчальної діяльності дитини. Стратегічні цілі розвитку освіти XXI ст. передбачають партнерство сім'ї й освітнього закладу, що сприятиме активнішому залученню батьків у процес громадського зростання молодого покоління.

Тема, що стосується взаємодії як необхідної умови формування в молодших школярів поведінкового компонента, на наш погляд, є актуальною і потребує дослідження.

Аналіз досліджень. Одним із центральних завдань освітньо-виховного процесу початкової школи є формування активної, різнобічно розвиненої особистості, здатної до здійснення усвідомленої саморегуляції для максимальної реалізації її можливостей. На думку Л. Виготського (Выготский, 1991: 480), особистість з'являється тоді, коли людина опановує свою поведінку, коли вона сама себе усвідомлює як певну єдність.

Людина не завжди усвідомлює її присутність, але сама вона є основою порівняння себе і своїх можливостей із тими вимогами та завданнями, що висуваються різними ситуаціями соціальної взаємодії.

Єдність сім'ї і початкової школи відіграє важливу роль у вирішенні завдань усебічного розвитку та виховання молодшого школяра. Під час дослідження теми взаємодії як необхідної умови формування в молодших школярів поведінкового компонента можна помітити, що ідея взаємодії школи та сім'ї у процесі виховання дитини вперше виникає на межі XIX і XX ст.

Проблема взаємодії дітей, учителя і батьків до 80-х рр. XX ст. лишалася малодослідженою вітчизняними та закордонними науковцями, а останніми роками визначилася як одна з актуальних. Це зумовлює потребу у виявленні, науковому розробленні й апробації ефективних способів організації взаємодії педагога й батьків в освітньо-виховному процесі. Розв'язання цієї проблеми започатковано дослідниками країн Співдружності Незалежних Держав: Ш. Амонашвілі, В. Виноградовим, В. Чередовим, Г. Міляєвою, О. Савченко, В. Тименко.

Аналіз теоретичних і методичних джерел із зазначеної проблеми свідчить про значні зміни в поглядах як на зміст взаємодії з батьками, так і на вимоги до особистості педагога (Т. Голубева, Л. Островська, В. Павленчик та ін.). В. Оржеховська, В. Кириченко, Г. Ковганіч переконані в тому, що виховання дітей у школі та сім'ї – це нероздільний процес з єдиною метою, який зорієнтований не лише на спільні зусилля освітнього закладу і сім'ї у вихованні школярів, а й на їх виховну співпрацю в цьому процесі. Його здійснення передбачає єдино спрямовану взаємодію у взаємозалежній діяльності в системі стосунків батьків і педагогів (Оржеховська, 2007: 16).

Значний внесок у дослідження проблеми взаємодії школи і сім'ї у вихованні особистості зробили сучасні вчені. Ними вивчались такі аспекти даної проблеми: українські народні виховні традиції як форми виховного впливу на молоде покоління (В. Кузь, Ю. Руденко, В. Скутіна, Є. Сявакко); особливості виховного потенціалу

родинної педагогіки (С. Бабишина, З. Болтарович, М. Стельмахович); підготовка до виконання батьківських та материнських функцій (В. Бойко, Д. Луцик, Г. Чередніченко); формування педагогічної культури сучасних батьків (А. Марушкевич, В. Постовий).

Мета статті – теоретичне обґрунтування доцільності взаємодії як необхідної умови формування в молодших школярів поведінкового компонента.

Виклад основного матеріалу. Для більшості дітей період від 6 до 12 років – це час, коли вони радикально змінюють спосіб життя, розпочинають нову обов'язкову, суспільно корисну діяльність, розширюється система стосунків, у яких вони об'єктивно реалізують себе як суб'єкти моральної поведінки. Молодший школяр починає систематично вчитися, стає членом шкільного колективу, змінюється система стосунків із дорослими, з'являється низка нових обов'язків. Навчання створює зону найближчого розвитку, як зазначає Л. Виготський (Виготский, 1982: 368), викликає в дитини низку внутрішніх процесів розвитку, які на початку активізуються у сфері співробітництва з дорослими й однолітками, а потім стають внутрішнім станом дитини. Нова діяльність і нові умови спілкування в молодшому шкільному віці сприяють розвитку оцінювальних стосунків, які формують моральну самооцінку. У цей період розвиваються форми поведінки, що були попередньо закладені.

Дослідження проблеми взаємодії як необхідної умови формування в молодших школярів поведінкового компонента зумовило необхідність визначити сутність понять «взаємодія», «педагогіка співпраці», «співробітництво» та «поведінковий компонент».

У широкому значенні взаємодія – це зв'язок між предметами в дії, погоджена дія між ким-небудь (Великий тлумачний словник, 2004: 85); одна з форм взаємозв'язку між явищами, сутність яких полягає у зворотному діянні одного предмета (явища) на інший; відбувається у просторі й часі та є специфічною для кожної з форм руху матерії (Українська енциклопедія, 1976: 344). Як філософська категорія поняття «взаємодія» відбиває процес впливу різних об'єктів один на одного, зв'язок між ними (безпосередній чи опосередкований, зовнішній чи внутрішній). Властивості об'єкта можуть бути пізнаними лише у взаємодії з іншими об'єктами. Кожна зі сторін, що взаємодіє, є причиною іншої та наслідком одночасного зворотного впливу протилежної сторони. Взаємодія в цьому контексті зумовлює розвиток об'єктів (Филиппова, 2002: 80).

Співробітництво – спільна з ким-небудь діяльність, спільна праця для досягнення мети (Суботін, 2004: 613).

Співпраця, співробітництво – форма організації праці, за якої різні люди, колективи, держави і т. ін. разом беруть участь у тому самому процесі. (Словник синонімів, 2000: 810).

Поведінковий компонент характеризує міміку, жестикуляцію, пантоміміку, мову і дії, які виражають ставлення людини до інших людей чи групи загалом. Власне поведінковий компонент і виступає регулятором характеру міжособистісних стосунків (Ягупов, 2002: 321).

Поведінковий компонент утворюють комунікативні вміння, способи діяльності і досвід, який є утворенням, що інтегрує в себе на рівні поведінки і діяльності всі прояви комунікативної компетентності.

Вплив сім'ї на дитину унікальний, а багато в чому й незамінний. У сім'ї особистість формується у природних умовах, вихователі тут – найближчі й найдорожчі для дитини люди, з якими вона постійно спілкується і яким цілковито довіряє.

Згодом дітей виховує і школа. Вона завжди прагнула до взаємодії із сім'єю. Це відображено в коригуванні сімейного виховання, у педагогічній просвіті батьків, у безкінечному «листуванні» з ними щодо навчання і поведінки їхніх дітей, у викликах батьків до школи тощо. Контакт із батьками як взаємодія може бути встановлений лише за умови, що обидва суб'єкти усвідомлюють: тільки спільними зусиллями можна створити умови для розвитку та виховання дитини, допомогти їй набути необхідного соціального досвіду.

Сім'я та школа мають спільну мету – виховати всебічно розвинену гармонійну особистість, яка здатна реалізуватися у професійному, громадянському і сімейному аспектах. Але для реалізації цієї мети необхідна їх тісна взаємодія. Саме тому серед важливих завдань, що стоять перед школою, є подальший розвиток педагогічної єдності дій школи та сім'ї у вихованні молодого покоління.

Отже, педагог має знати, з якої сім'ї прийшла у школу дитина, якою є структура цієї сім'ї, у якому стані перебуває сучасна українська родина, які тенденції зумовлюють її розвиток. Завдяки цьому взаємодія педагога та батьків учнів стає більш конкретною, осмисленою, результативною (Харламов, 1999: 249).

Взаємодія сім'ї та школи – складна проблема, що пройшла у своєму розвитку великий шлях, набувала різних сенсів, характеризувалася різними підходами до її вирішення на різних етапах поступу суспільства. Нині взаємодія цих двох

інститутів не втрачає актуальності, наповнюється новим змістом, що зумовлено процесами, які відбуваються як у системі освіти, так і в сім'ї (Козіцька, 2014: 8).

Науково-методичне забезпечення роботи загальноосвітнього закладу із сім'єю, яке відбувається передусім через взаємодію сім'ї і школи, передбачає підхід до родини не лише як до об'єкта виховання, але й як до суб'єкта саморозвитку, саморегуляції, має на меті підвищення її суб'єктної позиції, соціально-педагогічну і психотерапевтичну діяльність (Повалій, 2014: 4).

Школа має багатющий арсенал засобів, щоб належним чином організувати повноцінне спілкування і спільну діяльність батьків і дітей. Добре організована співпраця вчителя і батьків допоможе дитині проявити свою сутність, самореалізуватися. Сьогодні початкова школа має створити такий виховний простір, у якому кожній дитині буде добре, цікаво, де вона буде зайнята захопливою діяльністю, захищена фізично і психологічно від життєвих негараздів (Смочек, 2015: 5).

Основну роботу з батьками школа проводить через батьківські об'єднання, які мають різні назви – батьківські комітети, ради, конгреси, асоціації, асамблеї, президії, клуби.

Залежно від педагогічної ситуації, яка, на думку педагогів, є актуальною, обирається форма взаємодії, зорієнтована на найбільш гострі питання або випадки звертання батьків за порадою. Позитивним є момент, коли батьки звертаються із проханням до педагога допомогти їм знайти шлях розв'язання проблеми, що виникла. Підтвердженням такого факту є результати анкетування, проведеного у ЗЗСО № 13 м. Миколаєва, у якому взяли участь 139 батьків дітей початкової школи. Серед респондентів на запитання «До кого Ви можете звернутися за допомогою, якщо не будете знати, як реагувати на поведінку дитини?» більшість батьків (67,5%) обрали варіант «до педагога». Отримані дані свідчать про виявлення ними поваги до педагогів та визнання їхньої думки. Треба також підкреслити, що серед опитаних 90 респондентів (53,3%) мають першу дитину, а 49 осіб (40,8%) – уже другу чи третю.

Зважаючи на перевагу в кількості респондентів, яким бракує власного виховного досвіду, отриманий відсоток відповідей не є випадковим і свідчить, що більшість батьків потребує підтримки педагогічного колективу. Значна кількість батьків віддає перевагу звертанням «до членів сім'ї» – 49,1%. Однак до рекомендацій родичів вони виявляють довіру рідше, ніж до порад педагога. Найменша кількість батьків виявила

бажання звертатися за порадою «до знайомих зі схожою проблемою» – 19,5%. Низькі показники за цим критерієм, на нашу думку, зумовлені відсутністю довіри до думки знайомих; небажанням батьків розповідати іншим про власні труднощі у вихованні дитини; бажанням бути прийнятним у новій для себе й тих, хто оточує, ролі «вихователя» власної дитини. Отже, більшість батьків дітей зацікавлена у взаємодії з освітнім закладом і готова дослухатись до порад педагога, але іноді, залежно від ступеня педагогічних труднощів, віддає перевагу вирішенню проблемних ситуацій у сімейному колі.

Для досягнення проміжної мети нашої наукової статті, а саме з'ясування характеру взаємозв'язку впливу сім'ї та школи на поведінковий компонент молодшого школяра, ми організували експериментальне дослідження, у якому взяли участь 59 дітей перших та других класів ЗЗСО № 13. Виявлення рівня розвитку поведінкового компонента відбувалось за допомогою тесту, зміст якого розкритий у збірнику «Альманах психологічних тестів (Альманах, 1996: 400). Результати проведеного експериментального дослідження засвідчили, що дві третини досліджуваних учнів початкових класів (66,7%) мають низький рівень розвитку поведінкового компонента, третина молодших школярів характеризуються середнім рівнем розвитку поведінкового компонента, і лише 3,3% досліджуваних вирізняються високим рівнем розвитку поведінкового компонента. Дослідження рівня розвитку поведінкового компонента в поведінці проводилось за допомогою методу спостережень на уроках і в повсякденному житті, під час проведення яких не було контролю з боку вчителя і батьків. Унаслідок спостережень з'ясувалось, що більшості школярів (60%) властивий низький рівень у поведінковій діяльності. Такими учнями було допущено найбільше порушень правил поведінки на уроці і в повсякденному житті. Отже, низький рівень поведінкового компонента молодших школярів виступає чинником низького рівня в початковій і поведінковій діяльності, що заслуговує на особливу увагу психологів, педагогів і батьків.

Починаючи роботу з виховання правил поведінки, учителю необхідно формувати суспільну думку в дитячому колективі, що регулювало б і відповідним чином оцінило дотримання (чи недотримання) простих норм поведінки.

У початковій школі діти повинні засвоїти досить великий обсяг знань про основні правила поведінки, привчитися усвідомлено виконувати їх. Конкретних правил пристойності та поведінки багато, ознайомити школярів з усіма важко, навряд

чи це потрібно. У житті завжди може створитися така ситуація, у якій діти опинилися вперше. Тому дуже важливо вчити школярів не тільки правилам поведінки, але й умінню діяти у зв'язку з духом правил, знаходити правильний спосіб поведінки в новій обстановці на основі вже відомих правил.

Отже, ні сім'я, ні школа, ні громадянські інститути, взяті окремо, не вичерпують усього розмаїття чинників, що впливають на дитину, на її особистість. Тому цілісний, систематичний процес виховання передбачає об'єднання зусиль усіх зацікавлених сторін. Ініціатива в цих контактах по праву належить школі.

У роботі з дітьми треба вчити їх дотриманню правил поведінки в різних ситуаціях, з якими найчастіше вони стикаються: у школі, на вулиці, у громадських місцях. Водночас конкретні правила обов'язково будуть повторюватися. Це необхідно для того, щоб дитина навчилася дотримуватися того самого правила в різних умовах. Усю роботу з дотримання правил поведінки варто будувати за визначеною програмою, зважати на: соціальний статус сімей, педагогічну обізнаність сімей, індивідуальні та вікові можливості дітей, стать дітей у класі, успішність дітей.

Важливим засобом приучення молодших школярів до правил поведінки є вправи, що включаються в повсякденне життя дитини і проводяться у процесі систематичних занять. Зміст вправ і їхня форма залежать від характеру правила, що відпрацьовується. Так, наприклад, можливі заняття, де вчитель показує, як треба поводитися в тій чи іншій ситуації: як запросити друзів у гості, як поводитися за столом під час прийому їжі чи навчання, як виконувати правила ввічливості. Діти їдуть у театр, їдуть на день народження до товариша. Тут вони

повинні самостійно, без безпосереднього контролю з боку дорослих діяти відповідно до відомих їм правил. Учитель спостерігає за поведінкою дітей, він зазначає ті помилки, яких діти припускаються, і те гарне, правильне в їхніх учинках, на що можна опертися в подальшій роботі.

Дитина поступово починає усвідомлювати й оцінювати необхідність дотримання правил з погляду моральності. Єдність знання, навички і звички сприяє формуванню стійкої поведінки, визначених якостей особистості. Усвідомлення дитиною своєї поведінки відбувається поступово під керівництвом учителя, під впливом суспільної думки колективу, що складається.

Висновки. Взаємодія школи та сім'ї є важливою складовою частиною освітньо-виховного процесу. Лише за умови їх активної взаємодії освітньо-виховний процес буде ефективним і корисним для дитини.

У процесі дослідження було з'ясовано актуальні проблеми з питань правил поведінки дитини молодшого шкільного віку, над розв'язанням яких педагоги та батьки мають працювати спільно.

У спільній роботі сім'ї та початкової школи існують спеціальні принципи та форми роботи. Кожен вид роботи має своє положення, яким визначаються головні напрями діяльності, права й обов'язки учасників виховного процесу. Часто складається єдиний план спільної діяльності сім'ї та школи.

Отже, ми дійшли висновку, що освітній процес буде ефективним тоді, коли початкова школа та сім'я будуть плідно взаємодіяти та використовувати всі форми й принципи у своїй роботі. У результаті дослідження ми досягли поставленої мети та виконали передбачені роботою завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альманах психологических тестов : сборник / сост. и общ. ред. Р. и С. Римские. 2-е изд. Москва : КСП, 1996. 398 с.
2. Белік Т., Пугачова Н., Ільїнова І. Організація та проведення батьківських зборів. *Виховна робота у школі*. 2015. № 5. С. 34–41.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2004. С. 85.
4. Выготский Л. С. Развитие личности и мировоззрения ребенка : Психология личности / под ред. Ю. Гиппернштер, А. Пузыря. Москва, 1982. 368 с.
5. Козіцька М. Співпраця батьків і вчителя. *Початкова освіта*. 2014. № 22. С. 8–19.
6. Макаренко А. Книга для батьків. Про батьківський авторитет. Київ : Рад. школа, 1972. 354 с.
7. Мозоль В. Робота з батьками у школі: теорія і практика. *Початкове навчання та виховання*. 2014. № 25–26. С. 2–29.
8. Оржеховська В. Взаємодія навчального закладу і сім'ї : стратегії, технології і моделі. Харків : Точка, 2007. 192 с.
9. Пашенко М. Методика роботи з батьками. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 9. С. 53–63.
10. Повалій Л. Співпраця школи і сім'ї з проблеми формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин. *Молодий вчений*. 2014. № 1. С. 4–7.
11. Словник синонімів української мови : у 2-х т. / за заг. ред. А. Бурячка. Київ : НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т української мови, 2000. Т. 2 : О – Я. 960 с.

12. Смочек Г., Менчинська Л. Співдружність початкової школи і сім'ї у сучасних умовах виховання дітей. *Початкове навчання та виховання*. 2015. № № 7–8. С. 5–20.
13. Стегній О. Батькам педагогічні знання. *Директор школи*. 2003. №1. С. 5–8.
14. Субботін А. Співробітництво. *Українська дипломатична енциклопедія* : у 2-х т. Київ : Знання України, 2004. Т. 2 : М – Я. 812 с.
15. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. Київ : Радянська школа, 1978. 263 с.
16. Українська енциклопедія : у 3-х т. Київ : Укр. енциклопедія, 1976. Т. 2. С. 344.
17. Филиппова Г. Психологія материнства. Москва : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. С. 80.
18. Фіцула М. Педагогіка. Київ : Академвидав, 2003. 528 с.
19. Харламов І. Педагогіка : навчальний посібник. Москва : Гардаріки, 1999. 520 с.
20. Хохлова Л. Сім'я та школа: співпраця і співтворчість. *Виховна робота в школі*. 2013. № 10. С. 2–9.
21. Ягупов В. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

REFERENCES

1. Al'manah psihologicheskikh testov : sbornik. [Almanac of psychological tests: a collection]. Sost. and common. ed. Roman R. R. and S. A. 2nd ed. Moscow: KSP, 1996. 398 p. [in Russian].
2. Byelik T. A. Organizaciya ta provedennya bat'kivs'ky'h zboriv. [Organization and holding of parent meetings]. *Iy'hovna robota v shkoli*. 2015. № 5. P. 34–41 [in Ukrainian].
3. Vely'ky'j tлумachny'j slovny'k suchasnoyi ukrayins'koyi movy'. [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Style. and goal. ed. W. T. Busel. K.; Irpen: VTF Perun, 2004. P. 85 [in Ukrainian].
4. Vygotskij L. S. Razvitie lichnosti i mirovoztrenija rebenka: Psihologija lichnosti. [Development of personality and worldview of the child: Psychology of personality]. [Ed. Yu. B. Gippenster, A. A. Bubble]. M., 1982. 368 p. [in Russian].
5. Kozicz'ka M. Spivpracya bat'kiv i vchy'telya. [Cooperation of parents and teachers]. *Primary education*. 2014. № 22. P. 8–19 [in Ukrainian].
6. Makarenko A. S. Kny'ga dlya bat'kiv. [A book for parents]. About parental authority. Soviet School, 1972. 354 p. [in Ukrainian].
7. Mozol' V. V. Robota z bat'kamy' u shkoli: teoriya i prakty'ka. [Work with parents at school: theory and practice]. *Primary education and upbringing*. 2014. № 25–26. P. 2–29 [in Ukrainian].
8. Orzhehovs'ka V. M. Vzayemodiya navchal'nogo zakladu y sim'yi: strategiyi, texnologiyi y modeli. [Interaction of educational institution and family: strategies, technologies and models]. H. : Publishing House "Point", 2007. 192 p. [in Ukrainian].
9. Pashhenko M. I. Metody'ka roboty' z bat'kamy'. [Methods of working with parents]. Practical psychology and social work. 2003. № 9. P. 53–63 [in Ukrainian].
10. Povalij L. V. Spivpracya shkoly' i sim'yi z problemy' formuvannya gumanny'h bat'kivs'ko-dy'tyachy'h vzayemy'n. [Cooperation of school and family on the problem of forming humane parent-child relationships]. *Young scientist*. 2014. № 1. P. 4–7 [in Ukrainian].
11. Slovny'k sy'nonomiv ukrayins'koyi movy'. U 2-h tomah. [Dictionary of synonyms of the Ukrainian language. In 2 volumes]. / A. A. Buryachok. Kyiv: NAS of Ukraine, Institute of Linguistics. OO Potebni, Inst. Of Ukrainian Language; and others. Volume II: O – Ya, 2000. 960 p. [in Ukrainian].
12. Smoczek G. V. Spivdruzhnist' pochatkovoyi shkoly' i sim'yi u suchasny'h umova' vy'hovannya ditej. [Commonwealth of primary school and family in modern conditions of education of children]. *Primary education and upbringing*. 2015. № 7–8. P. 5–20 [in Ukrainian].
13. Stegnij O. Bat'kam pedagogichni znannya. [Parents pedagogical knowledge]. *Director of the school*. 2003. № 1. P. 5–8 [in Ukrainian].
14. Subotin A. Spivrobitny'cztvo. [Cooperation]. K.: Knowledge of Ukraine, 2004. T. 2: M – YA. 812 p. [in Ukrainian].
15. Suxomly'ns'ky'j V. O. Bat'kivs'ka pedagogika. [Parental pedagogy]. K.: Soviet school, 1978. 263 p. [in Ukrainian].
16. Ukrayins'ka ency'klopediya: u 3 t. [Ukrainian encyclopedia: in 3 volumes]. Vol. 2. K. : Ukr. Encyclical., 1976. P. 344 [in Ukrainian].
17. Filippova G. G. Psihologija materinstva. [Psychology of motherhood]. M.: Izd-vo In-ta psychotherapy, 2002. P. 80 [in Russian].
18. Ficzula M. M. Pedagogika. [Pedagogy]. Kyiv: Akademvydav, 2003. 528 p. [in Ukrainian].
19. Harlamov I. F. Pedagogika: navch. posib. [Pedagogy: textbook. way.]. M.: Gardariki, 1999. 520 p. [in Ukrainian].
20. Hohlova L. V. Sim'ya ta shkola: spivpracya i spivtvorchist'. [Family and school: cooperation and co-creation]. *Educational work in school*. 2013. № 10. P. 2–9 [in Ukrainian].
21. Yagupov V. V. Pedagogika: navch. posib. [Pedagogy: textbook. way.]. K.: Lybid, 2002. 560 p. [in Ukrainian].